

Кондрич В.В.

*помічник адвоката, аспірант кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національний університет «Одеська юридична академія»*

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМ ЗАПРОВАДЖЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Проблема запровадження та оцінки подальшої ефективності діяльності нещодавно створеного Вищого антикорупційного суду, як і інших спеціалізованих антикорупційних інституцій, привернула підвищену увагу з боку як науковців, так і державних і громадських діячів, а також суддів і співробітників правоохоронних органів.

Інтерес до цієї теми пояснюється, перш за все, актуальністю проблеми протидії корупційній злочинності, вироблення сучасних підходів до розробки новел антикорупційного законодавства та реалізації спеціальних антикорупційних проєктів.

Утім, більшість з опублікованих статей становлять роботи журналістів, аналітиків, представників тих чи інших політичних сил (нерідко вочевидь заангажованих), активістів, самих учасників кримінального процесу тощо.

Що ж стосується власне наукових публікацій, то з урахуванням зовсім недавнього впровадження Вищого антикорупційного суду, їхня кількість є незначною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання впровадження та функціонування спеціалізованих антикорупційних судових органів знайшли відображення у роботах А. М. Білецької, О. Л. Макаренкова, Д. В. Малетова, О. О. Меньяйлова, Р. Ю. Половинкіної, О. А. Савицького, В. М. Трепака, І. О. Хайдарової та інших дослідників.

Метою статті є визначення стану наукової розробленості проблеми запровадження антикорупційного суду в Україні.

Виклад основного матеріалу. В Україні на дисертаційному та монографічному рівнях виконано поки що вкрай невелику кількість досліджень, присвячених проблемам діяльності нових антикорупційних інституцій. При цьому, переважно ці роботи присвячені діяльності не антикорупційного суду, а, насамперед, Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або Національного агентства з питань запобігання корупції.

Що ж до досліджень проблематики саме антикорупційного суду, то серед наявних дисертаційних робіт чільне місце посідають дослідження О. А. Савицького, А. М. Білецької, В. М. Трепака, І. О. Хайдарової тощо, в яких представлено аналіз ряду аспектів досліджуваної проблематики.

Так, окремі організаційно-правові проблеми запровадження в системі судоустрою України антикорупційної спеціалізації досліджено в дисертаційній роботі А. М. Білецької «Реалізація принципу спеціалізації в організації роботи суду» [1].

У межах проблеми антикорупційної судової спеціалізації досліджено іноземний досвід створення антикорупційних судів. Розглядаючи основні світові моделі антикорупційних судів, автор доходить висновку, що в Україні впроваджується модель універсального паралельного суду, за якої система антикорупційних судів включає в себе як суди першої інстанції, так і апеляційні суди.

Автор погоджується з необхідністю створення спеціалізованого суду з метою

забезпечення захисту особи, суспільства і держави від корупційних і пов'язаних з ними злочинів, оскільки інші національні суди неспроможні на належному рівні забезпечити розгляд справ цієї категорії. При цьому, як наголошується автором, Вищий антикорупційний суд повинен розглядатися не як головний інструмент боротьби з корупцією, а як необхідний елемент такої системи, який має стати не лише ефективним інструментарієм правосуддя, а й психологічним прийомом, що дозволить поновити довіру суспільства до державної влади.

Комплексне дослідження теоретичних засад і правозастосовних проблем становлення інституту судді Вищого антикорупційного суду як суб'єкта кримінальних процесуальних відносин здійснено у дисертаційному дослідженні О. А. Савицького «Суддя Вищого антикорупційного суду як суб'єкт кримінальних процесуальних відносин» [2].

Автором досліджено досвід зарубіжних країн щодо функціонування антикорупційних судів. Визначено поняття та розкрито зміст структурних елементів статусу судді Вищого антикорупційного суду у кримінальному провадженні, розкрито систему гарантій його діяльності.

В роботі висвітлено наукові підходи до визначення функцій слідчого судді під час досудового розслідування, проаналізовано його повноваження у кримінальному процесі. Запропоновано доповнити КПК України главою, яка б систематизувала усі повноваження слідчого судді зі здійснення судового контролю у кримінальному провадженні.

Автором окреслено ряд питань забезпечення незалежності суддів Вищого антикорупційного суду та особливості здійснення кримінального провадження щодо них за чинним законодавством. Констатовано, що законодавець підсилив рівень гарантій недоторканості та незалежності цих суддів, встановивши особливий порядок початку досудового розслідування стосовно них, а також порядок та підстави застосування захо-

дів кримінально-процесуального примусу та повідомлення про підозру.

У дисертації О. І. Хайдарової «Адміністративно-правовий статус Вищого антикорупційного суду в Україні» [3] відображено авторське бачення концепції адміністративно-правового статусу цього суду, сформульовано його визначення, виокремлено складові елементи та розкрито їх зміст. Автором визначено ознаки Вищого антикорупційного суду як суб'єкта адміністративного права та учасника адміністративно-правових відносин. Доведено, що адміністративно-правові відносини в діяльності суду не є провідними, але без їх якісного регулювання ефективна робота цієї інституції неможлива.

У дисертації досліджено правову природу адміністративно-правового регулювання діяльності Вищого антикорупційного суду, визначено його напрями і межі. Розглянуто зміст принципів, функцій, завдань, гарантій діяльності та адміністративно-правової компетенції Вищого антикорупційного суду.

Автором запропоновано власну концепцію механізму забезпечення незалежності суду та його суддів, а також сформульовано пропозиції до чинного законодавства щодо покращення нормативного регулювання організаційно-правового та інформаційного забезпечення суду, визначення правового статусу голови суду, керівника апарату та їх заступників як осіб, що займають адміністративні посади.

Низку питань щодо вдосконалення діяльності Вищого антикорупційного суду як важливої складової національного антикорупційного механізму розглянуто в дисертації В. М. Трепака «Теоретико-правові проблеми запобігання та протидії корупції в Україні» [4].

Автором констатовано, що на сучасному етапі протидії корупції в Україні Вищий антикорупційний суд не продемонстрував очікуваного результату, на який розраховували і українське суспільство, і міжнародна спільнота. Проте, на думку автора, цей суд залишається найважливішою інституційною гарантією

притягнення осіб, що вчинили корупційні діяння, до юридичної відповідальності. При цьому, антикорупційний суд має послідовно здійснювати свою діяльність на засадах принципів верховенства права, безсторонності і справедливості прийнятих рішень.

Як зазначається у роботі, формування сталої судової практики Вищого антикорупційного суду має забезпечити однакове застосування антикорупційними органами профільного законодавства, не лише забезпечивши таким чином притягнення винних до юридичної відповідальності, але й гарантувавши недопущення випадків свавільних звинувачень у вчиненні корупційних діянь стосовно осіб, щодо яких відсутні обґрунтовані підстави для таких висновків.

В останні роки опубліковано і низку наукових статей, присвячених розгляду проблемних питань створення та функціонування антикорупційних судових органів.

Важливими для розробки проблеми підвищення ефективності діяльності Вищого антикорупційного суду виглядають питання, порушені у роботі І. М. Мищака «Діяльність Вищого антикорупційного суду в Україні: чи є приводи для оптимізму?» [5]. Оцінюючи ефективність новоствореного судового органу, автор слушно вказує на певну передчасність підведення категоричних підсумків, оскільки суд фактично лише розпочав роботу і досі не вирішив чимало організаційних проблем. Автор визнає, що незначна кількість ухвалених вироків, у тому числі відсутність вироків щодо топ-корупціонерів, негативно впливає на його імідж як ключової ланки у боротьбі з корупцією, зокрема й завдяки завищеним суспільним очікуванням. У той же час, автор звертає увагу і на те, що загальна ситуація певною мірою пояснюється як складністю антикорупційних справ, так і порівняльною статистикою винесених вироків у корупційних справах іншими судами до створення Вищого антикорупційного суду.

В цілому автор статті схиляється до стриманого оптимізму завдяки як позитивній

динаміці розгляду антикорупційних справ, так і професійній роботі суддів, що підтверджується низьким рівнем процесуальних порушень і належним фаховим обґрунтуванням ухвалених рішень. Водночас, як зазначається у дослідженні, ефективність роботи Вищого антикорупційного суду залежить і від зовнішніх факторів, у зв'язку з чим завданням громадянського суспільства є підтримка незалежності цього суду й унеможливлення тиску на нього як з боку підозрюваних у вчиненні корупційних злочинів, так і з боку суб'єктів здійснення владних повноважень.

Низку питань, що стосуються досвіду інших країн у створенні антикорупційних судів, у тому числі у контексті їх ефективності та доцільності запровадження подібної інституції в Україні, порушено у дослідженні О. О. Меньяйлова «Міжнародний досвід боротьби з корупцією шляхом створення спеціалізованих антикорупційних судів» [6].

Слід зазначити, що на відміну від більшості інших авторів, О. О. Меньяйлов, принаймні у цій статті, достатньо скептично ставиться до ідеї запровадження окремої системи антикорупційних судових органів. Констатує те, що створення антикорупційного суду є характерним саме для висококорумпованих країн, автор доходить висновку, що ці суди в цілому не є ефективними органами, що здійснюють позитивний вплив на зменшення рівня корупції. Як зазначається в роботі, протидія корупції є більш ефективною при підвищенні правової свідомості населення, спрощенні та покращенні законодавства, запровадженні реально дієвих механізмів контролю та притягнення до відповідальності чиновників. У свою чергу, саме по собі створення окремого судового антикорупційного органу не вирішить наявних проблем і не усуне недоліків інших інститутів влади, дефекти правового виховання населення та законодавства.

Дослідженню перспектив впровадження та підвищення подальшої ефективності діяльності спеціалізованої антикорупційної юстиції в Україні присвячено статтю В. М. Трепака

«Спеціалізована антикорупційна юстиція в Україні: подальші перспективи впровадження» [7].

Автором досліджено зарубіжний досвід запровадження спеціалізованих антикорупційних судових органів, визначено їх особливості та специфіку функціонування. Проаналізувавши положення чинного законодавства, що регулюють статус та повноваження Вищого антикорупційного суду України, автор доходить висновку про те, що останньому притаманні ознаки не спеціалізованого, а особливого суду.

У дослідженні окреслено низку чинників, що впливають на стан здійснення судочинства у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів і які можуть бути причиною недостатньої ефективності новоствореної спеціалізованої антикорупційної юстиції. Незважаючи на існування і потужний негативний вплив цих чинників, автором позитивно оцінюються перспективи подальшого впровадження спеціалізованої антикорупційної юстиції в Україні через створення Вищого антикорупційного суду, діяльність якого має належним чином вплинути на ефективність діяльності триланкової антикорупційної системи (НАБУ, САП, ВАКС).

Аналізу особливостей діяльності європейських антикорупційних судів, окресленню позитивних і негативних підсумків їх діяльності та розгляду можливостей запровадження відповідного іноземного досвіду у національне законодавство присвячено статтю Р. Ю. Половинкіної «Межі та компетенція антикорупційного суду в європейських державах і Україні: порівняльний аналіз» [8]. Автором констатовано, що в Україні відсутня власна історія функціонування антикорупційного суду, а також визначено, що національним законодавством обрано модель універсального паралельного суду. На думку автора, розширення предметної юрисдикції антикорупційного суду в Україні за прикладом європейських країн матиме наслідком покращення результатів у протидії корупції.

Важливим для аналізу і осмислення вдалого зарубіжного досвіду запровадження і функціонування окремої ланки судових антикорупційних органів може слугувати дослідження О. Л. Макаренкова «Передумови створення та правовий статус Антикорупційного суду Республіки Словаччина» [9]. Як зазначається автором, виникнення цього інституту корелювало із щирим прагненням громадян держави і добросовісної частини чиновників мінімізувати корупцію у країні до рівня, прийнятного для повноцінного членства в ЄС. Підкреслюється, що передумовами створення цього суду були обставини організаційної неспроможності судів першої та другої інстанцій належним чином здійснювати правосуддя у корупційних справах. Автор доходить висновку, що створення цього суду мало причиною також відсутність незалежності суддів від прокурорів, слідчих, адвокатів та політиків, оскільки це детермінувало їх упередженість. У статті акцентується увага на таких гарантіях забезпечення ефективності суддівської діяльності, як спеціальні процедури перевірки придатності судді до протидії корупції на своїй посаді, достатня оплата праці, незалежність від прокурорів, спеціальна юрисдикція, запозичення яких, на думку автора, є прийнятним і корисним для кожної держави Європи, включаючи Україну.

Вивченню особливостей статусу суддів Вищого антикорупційного суду присвячено статтю О. О. Меньяйлова «Особливості адміністративно-правового статусу судді Антикорупційного суду України» [10]. Автором підкреслено, що створення окремого антикорупційного суду є показником уваги держави до проблем корупції і ставить перед фахівцями низку питань щодо місця цього органу в судовій системі України та особливостей його діяльності. На думку дослідника, специфіка завдань і повноважень антикорупційного суду дають підстави стверджувати, що адміністративно-правовий статус судді має ряд особливостей, серед яких предметна підсудність справ, обмеження щодо суспільної активності,

забезпечення високого рівня особистої безпеки суддів. У той же час, автором зазначається, що цей статус має більше спільного зі статусом інших суддів в Україні, що свідчить про органічне впровадження антикорупційного суду в загальну судову систему держави.

Окремим питанням професійної підготовки суддів антикорупційного суду та оцінці рівня їх професійної компетенції присвячено статті Д. В. Малетова.

Так, проблеми професійної підготовки кадрового складу Вищого антикорупційного суду та особливості навчання суддів розглянуто у статті «Щодо питання професійної підготовки суддів Вищого антикорупційного суду України» [11]. Автором обґрунтовано зазначається, що підготовка та навчання суддів є невід'ємною та важливою складовою забезпечення належного функціонування ефективної судової системи. У свою чергу, однією з основ забезпечення якісного правосуддя є підготовка кадрового складу з урахуванням спеціалізації судів. У зв'язку з цим, автором зосереджено увагу на дослідженні проблем реалізації положень національного законодавства, які містять додаткові гарантії підвищення рівня професійної компетентності суддів антикорупційного суду. Автором слушно зауважено, що потреба постійного навчання та підвищення кваліфікації суддів виходить із динамічного характеру правовідносин, а періодичні навчання актуалізують знання і допомагають дотримуватися відповідних вимог сучасності.

В цілому ж, як підсумовує автор статті, кінцевою метою навчання суддів є поширення та оновлення знань, взаємний обмін досвідом, формування нових практичних навичок і посилення вже існуючих, зміцнення суддівської доброчесності та покращення особистих якостей суддів.

Іншу статтю Д. В. Малетова «Щодо поняття «компетентність судді Вищого антикорупційного суду» [12] присвячено дослідженню сутності та змісту категорії «компетентність судді Вищого антикорупційного суду».

Автором сформовано загальне уявлення щодо змісту цього поняття, визначено три його складові – професійну, соціальну та особисту компетентності, наголошено на його значенні під час добору на посаду судді. На думку автора, у процесі добору суддів саме Громадська рада міжнародних експертів є ключовим суб'єктом оцінки компетентності судді Вищого антикорупційного суду, і додатковою унікальною гарантією забезпечення якісної процедури оцінки критерію компетентності кандидата на посаду судді.

Важливим питанням кримінально-процесуального характеру, що виникають в процесі діяльності Вищого антикорупційного суду, присвячено роботи В. І. Мариніва «Проблеми оскарження рішень вищих спеціалізованих судів, створених у результаті судово-правової реформи 2016 року» [13], Д. В. Пономаренка «Підсудність Вищого антикорупційного суду: теорія і практика» [14], М. Є. Шумило і В. П. Гмирко «Право особи на встановлений законом суд і проблеми визначення підсудності Вищого антикорупційного суду» [15], І. В. Грицюка і І. Г. Бірюкової «Процесуальний статус судді Вищого антикорупційного суду у кримінальному провадженні» [16].

Висновки. Дослідження усіх наведених у статті авторів мають важливе наукове та практичне значення і становлять теоретичну базу дослідження проблем правового статусу і діяльності Вищого антикорупційного суду в Україні на сучасному етапі судово-правової реформи. У той же час, ці дослідження об'єктивно не охоплюють усі актуальні на сьогодні аспекти діяльності Вищого антикорупційного суду, особливо з урахуванням динамічності вітчизняного законодавства і ще не напрацьованої повною мірою правозастосовної практики.

У зв'язку з цим, цілісне дослідження правового статусу Вищого антикорупційного суду в Україні уявляється вкрай актуальним як для теорії правової науки, так і для потреб практики.

Анотація

Статтю присвячено дослідженню стану наукової розробленості проблеми запровадження антикорупційного суду в Україні. Наголошено, що на дисертаційному та монографічному рівні виконано вкрай невелику кількість досліджень, присвячених проблемам діяльності нових антикорупційних інституцій, але й такі напрацювання стосуються, переважно, правоохоронних органів, що мають повноваження у сфері виявлення, запобігання та протидії корупції. Оглянуто наукові роботи з проблем впровадження спеціалізованої антикорупційної юстиції в Україні, формування кадрового складу Вищого антикорупційного суду, статусу суддів, а також дослідження, присвячені іноземному досвіду створення і функціонування антикорупційних судових органів. Встановлено, що окремі організаційно-правові проблеми запровадження антикорупційної спеціалізації в Україні досліджено в дисертаційних дослідженнях А. М. Білецької («Реалізація принципу спеціалізації в організації роботи суду»), О. А. Савицького («Суддя Вищого антикорупційного суду як суб'єкт кримінальних процесуальних відносин»), О. І. Хайдарової («Адміністративно-правовий статус Вищого антикорупційного суду в Україні»), В. М. Трепака («Теоретико-правові проблеми запобігання та протидії корупції в Україні»). Крім того, визначено, що досліджувану тематику також розкрито у наукових напрацюваннях І. М. Мищака («Діяльність Вищого антикорупційного суду в Україні: чи є приводи для оптимізму?»), О. О. Меньяйлова («Міжнародний досвід боротьби з корупцією шляхом створення спеціалізованих антикорупційних судів»; «Особливості адміністративно-правового статусу судді Антикорупційного суду України»), Р. Ю. Половинкіної («Межі та компетенція антикорупційного суду в європейських державах і Україні: порівняльний аналіз»), О. Л. Макаренкова («Передумови створення та правовий статус Антикорупційного суду Республіки Словаччина»), Д. В. Малетова («Щодо питання професійної підготовки суддів Вищого антикорупційного суду України»; «Щодо поняття «компетентність судді Вищого антикорупційного суду») та у роботах інших дослідників.

Ключові слова: антикорупційний суд, Вищий антикорупційний суд, корупція, протидія корупції, антикорупційні інституції, антикорупційна юстиція.

Kondrych V.V. State of scientific development of problems of introduction of Anti-Corruption Court in Ukraine

Summary

The article is devoted to the study of the state of scientific development of the problems of introduction of Anti-Corruption Court in Ukraine. It was emphasized that at the thesis and monograph level, an extremely small number of studies devoted to the problems of the activities of new anti-corruption institutions were carried out, but such developments concern, mainly, law enforcement agencies with powers in the sphere of detection, prevention and counteraction of corruption. Scientific works on the implementation of specialized anti-corruption justice in Ukraine, the formation of personnel of the High Anti-Corruption Court, the status of judges, as well as research on foreign experience in the creation and functioning of anti-corruption judicial bodies were reviewed. It was established that some organizational and legal problems of the introduction of anti-corruption specialization in Ukraine were investigated in the thesis researches by A. Biletska ("Implementation of the principle of specialization in the organization of the court's work"), O. Savitskiy ("Judge of the High Anti-Corruption Court as a subject of criminal procedural relations"), O. Khaydarova ("Administrative and Legal Status of the High Anti-Corruption Court in Ukraine"), V. Trepak ("Theoretical and Legal problems of preventing and combating corruption in Ukraine"). In addition, it was determined that the studied topic is also disclosed in the scientific developments of I. Myshchak ("Activities of the High

Anti-Corruption Court in Ukraine: are there reasons for optimism?"), O. Meniaylov ("International experience in combating corruption by creating specialized Anti-Corruption Courts"; "Peculiarities of Administrative and Legal Status of the Judge of the Anti-Corruption Court of Ukraine"), R. Polovynkina ("Border and competence of the Anti-Corruption Court in European states and Ukraine: comparative analysis"), O. Makarenkov ("Prerequisites for the creation and legal status of the Anti-Corruption Court of the Republic of Slovakia"), D. Maletov ("On the issue of professional training of judges of the High Anti-Corruption Court of Ukraine"; "On the concept of "competence of the judge of the High Anti-Corruption Court") and in the works of other researchers.

Key words: Anti-Corruption Court, High Anti-Corruption Court, corruption, anti-corruption, anti-corruption institutions, anti-corruption justice.

Список використаних джерел:

1. Білецька А. М. Реалізація принципу спеціалізації в організації роботи суду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2019. 21 с.
2. Савицький О. А. Суддя Вищого антикорупційного суду як суб'єкт кримінальних процесуальних відносин : дис. ... д-ра філософії. К., 2001. 232 с.
3. Хайдарова І. О. Адміністративно-правовий статус Вищого антикорупційного суду в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Д., 2019. 18 с.
4. Трепак В. М. Теоретико-правові проблеми запобігання та протидії корупції в Україні : дисертація ... д-ра юрид. наук. Л., 2020. 467 с.
5. Мищак І. Діяльність Вищого антикорупційного суду в Україні : чи є приводи для оптимізму? *Конституційний процес в Україні : політико-правові аспекти*. 2021. № 1 (81). С. 3-8.
6. Меньяйлов О. О. Міжнародний досвід боротьби з корупцією шляхом створення спеціалізованих антикорупційних судів. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 47. С. 96-101.
7. Трепак В. М. Спеціалізована антикорупційна юстиція в Україні : подальші перспективи впровадження. *Наукові записки. Серія : право*. 2019. Вип. 7. Спецвипуск. С. 83-89.
8. Половинкіна Р. Ю. Межі та компетенція антикорупційного суду в європейських державах і Україні : порівняльний аналіз. *Право та державне управління. Збірник наукових праць*. 2020. № 2. С. 10-14.
9. Макаренков О. Л. Передумови створення та правовий статус Антикорупційного суду Республіки Словаччина. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2020. № 1. С. 304-309.
10. Меньяйлов О. О. Особливості адміністративно-правового статусу судді Антикорупційного суду України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 4. Том 2. С. 126-130.
11. Малетов Д. В. Щодо питання професійної підготовки суддів Вищого антикорупційного суду України. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2021. Вип. 1 (93). С. 52-61.
12. Малетов Д. В. Щодо поняття «компетентність судді Вищого антикорупційного суду». *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 6 (35). С. 3-7.
13. Маринів В. Проблеми оскарження рішень вищих спеціалізованих судів, створених у результаті судово-правової реформи 2016 року. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 241-245.
14. Пономаренко Д. В. Підсудність Вищого антикорупційного суду : теорія і практика. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 12. С. 166-176.
15. Шумило М. Є., Гмирко В. П. Право особи на встановлений законом суд і проблеми визначення підсудності Вищого антикорупційного суду. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2020. № 2 (22). URL : <https://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n2/20smuyvas.pdf> (дата звернення: 14.05.2021).
16. Грищок І. В., Бірюкова І. Г. Процесуальний статус судді Вищого антикорупційного суду у кримінальному провадженні. *Ірпінський юридичний часопис : науковий журнал*. 2019. Вип. 2. С. 129-136.